

Palavahattuisen miehen paluu

Osmo Pekonen

Jyrki Siukonen: *Mies palavassa hatussa. Professori Johan Welinin maailma.* SKS, 2006. 358 sivua.

Suomi on ollut tiedemaana sangen marginaalinen. Esimerkiksi kunnianarvoisa Royal Society on kautta aikojen kutsunut jäsenikseen vain kolme suomalaista professoria: Johan Welinin vuonna 1741, Ragnar Granitin vuonna 1960 ja Ilkka Hanskin vuonna 2005. Mutta, suokaa anteeksi, kuka oikeastaan olikaan Johan Welin?

Carl von Linné esittää Welinin elämäntarinan anekdoottikokoelmassaan *Nemesis Divina* näin:

Turun professori Welin sai eräältä neidolta kylliksi rahaa ulkomaanmatkaa varten. Hän palasi kotiin, mutta matkusti toistamiseen Pariisiin livahtaakseen neidolta, vaikka oli hänen kanssaan kihloissa.

Pariisissa hän vietti aikaa seurassa. Hän oli sopinut tapaamisen tiettyyn aikaan toisaalle, mutta hänen naisystävänsä pidätteli häntä.

Tuli pääsi valloilleen alemman kerroksen liinavaatevarastossa. Welin oli oikeissa heittäytyä ulos ikkunasta, mutta hänen naisystävänsä pidätteli häntä. Talo romahti kasaan ja hän paloi kuuden muun kanssa kuoliaaksi.

Hän oli monen nuoren naisen tuttu.

Kuulostaa lupaavalta. Kuvataideakatemiaan kuvanveiston professori Jyrki Siukonen, mies monitieto ja -taito, on ottanut asiakseen selvittää tarkemmin professori Welinin merkillisen tarinan. Aikaisemmin aiheesta on kirjoittanut Jorma Vallinkoski (1947).

Akateeminen vaeltaja

Welin syntyi Satakunnassa Lapin seurakunnan kirkkoherran poikana noin vuonna 1705. Hän kävi triviaalikoulua ensin Raumalla ja sitten Porissa. Vuonna 1724 hän kirjoittautui Tu-

run akatemiaan. *Pro exercitio* -työssään hän tarkasteli hunnikuningas Attilaa ja *pro gradu* -työssään erästä Exoduksen jaetta, jota hän analysoi uraauurtavasta hermeneutiikan näkökulmasta. Welin vihittiin maisteriksi 1729. Hän laati pieniä tutkielmia myös matematiikasta ja suomen ja unkarin kielen sukulaisuudesta.

Welin oleskeli useaan otteeseen Tukholmassa vuosina 1733–37. Hän sai epäilemättä tietää Maupertuis'n astemittausretkikunnan (1736–37) valmisteluista. Kruunu tarjosi jollekin Turun akatemian lahjakkaalle miehelle mahdollisuutta lähteä ranskalaisten mukana pohjoiseen maapallon muotoa selvittämään. Miksi matemaattisesti kyvykäs Welin ei lähtenyt? Siukosen mukaan hän oli "urbaani ihminen, kynäniekka", jolla ei ollut halua lähteä rämpimään sääskisille soille, olipa sieltä löydettävissä mitä tahansa. Hänen mielensä halasi pikemminkin Euroopan kulttuurikaupunkeihin suorittamaan akateemista peregrinaatiota, joka 1600-luvulta asti kuului Ruotsin aatelisten elämäntyyliin.

Vuonna 1737 hän sai tilaisuuden matkustaa tapaamaan Christian Wolffia Marburgin yliopistoon, jossa samaan aikaan opiskeli mm. Mikhail Lomonosov. Vuonna 1738 Welin sai Marburgiin tiedon, että hänet oli nimitetty Turun akatemian logiikan ja metafysiikan professoriksi ja että hän saisi nauttia täyttä professorin palkkaa peregrinaationsa aikana. Sen jälkeen Weliniä ei Turussa enää nähty, akatemian monista veto-omuksista huolimatta. Opetus pienessä provinsikaupungissa maailman laidalla ei enää kiinnostanut, kun ulottuvilla olivat Pariisin ja Lontoon salongit ja akatemit.

Baselissa Welin tapasi matemaatikot Johann ja Daniel Bernoullin. Vuonna 1739 hän asetui Pariisiin ja seuraavana vuonna Lontooseen. Hän viihtyi kahviloissa kaltaistensa boheemiälykköjen seurassa. Lontoossa hän osallistui Royal Societyn istuntoon yhteensä kolme kertaa. Hän oli läsnä mm. istunnossa, jossa tutkit-

tiin täytettyä borneolaista orangutangia. Welinin oma tiedonanto, joka luettiin 7. toukokuuta 1741, käsitteli suomalaisten maalaisten keksimää menetelmää testata kananmunan tuoreutta koettelemalla kielenkärjellä sen lämpötilaa.

Peregrinaatio jatkui Pariisiin kautta Roomaan 1741, Venetsiaan 1742 ja takaisin Pariisiin 1743. Welin kuoli tulipalossa Pariisissa 31. tammi-kuuta 1744. Hänestä on säilynyt vain pilakuva, jossa hänet on kuvattu – kuin enteellisesti – liekehtivä hattu päässään.

Näin kerrottuna Welinin akateeminen ura tuntuu vähäpätöiseltä ja tuskin kertomisen arvoiselta. Totta onkin, ettei hän tiedemiehenä saanut ihmeitä aikaan, ei hoitanut professorin virkaansa päiväkään eikä ohjannut yhtään väitöskirjaa. Siukosen kirjan viehäytys on pikeminkin siinä, minne kaikkialle hän kuljettaa lukijansa Welinin jalanjäljissä. Suurin osa kirjasta kertoo loppujen lopuksi aivan muista henkilöistä kuin Welinistä. Kyseessä on 1700-luvun alkupuoliskon oppihistoriallinen ”avainromaani”, jonka sivuilla liikutaan monissa miljöissä ja tavataan aikakauden avainhenkilöt kuin historiallisessa kavalkadissa.

Luovaa mielikuvitusta

Welinin käsikirjoitukset ovat lähes täysin kadonneet, joten hänen peregrinaationsa yksityiskohdista on tietoa vain vähän. Siukonen täyttää aukkopaiikat kaunokirjailijan lahjakkuudella. Hän on nähnyt valtavasti vaivaa luodakseen aidontuntuista paikallisväriä esimerkiksi vanhojen sanomalehtien avulla. Tiedonmurusia on etsitty mitä ihmeellisimmistä arkistolähteistä. Joskus on käytetty mielikuvitustakin, esimerkiksi kuvattaessa säätilaa Lontoossa 6. marraskuuta 1740 (fiktio tunnustetaan viitteessä).

Palavahattuisen miehen luonnekuva on arvoitus, joten mielikuvituksen varaan jäävät spekulatiot, oliko hän ehkä vapaamuurari, vapaaajattelija, homoseksuaalisti jne.

Welinin marginaalisuus vastaa hyvin Suomen marginaalisuutta. Hänen matkansa eivät olleet mitään verrattava Ruotsin aateliston loisteliaaseen elämään Euroopan suurkaupungeissa. Pariisissa kreivi Carl Gustaf Tessin piti yllä suoranaista hovia, kun taas Roomassa katoliisuuteen kääntynyt kreivi Nils Bielke oli ylennetty peräti senaattoriksi.

Kaiken kaikkiaan, jos 1700-luvun akateemista peregrinaatiota halutaan tutkia systemaattisesti, Ruotsista löytyy Welinin kaltaisia hahmo-

ja pilvin pimein. Welinin mielenkiinto on vain siinä, että hän sattui olemaan Suomesta. Häneen verrattavan vaelluksen oli aikaisemmin tehnyt lohjalainen Johan Arckenholtz (1695–1777), jonka elämäkerta on vielä kirjoittamatta ja puuttuu Kansallisbiografiastakin.

Welin oli aikansa kosmopoliittisimpia suomalaisia. Hän osasi seitsemää kieltä.

”Ihmiskunnan hienostunut osa, joka ei ole uppoutunut raakalaimaiseen elämään, vaan antautunut henkensä harjoittamiseen, voidaan jakaa *oppineisiin* ja *seurallisiin*”, sanoo Siukosen siteeraama David Hume. Voimme otaksua, että palavahattuisessa maanmiehessämme nämä molemmat ominaisuudet yhdistyivät. Tekijä sanoo samastuvansa Weliniin. Yhteistä onkin harastusten, tietojen ja osattujen kielten monipuolisuus.

Muutamia täsmennyksiä

Selostaessaan Welinin aikana käytössä ollutta ajanlaskua Siukonen toteaa sen olleen Ruotsissa juliaaninen. Tarkkaan ottaen aivan näin yksiselitteinen ei asia kuitenkaan ollut, vaan Ruotsissa oli vuonna 1700 tehty omaperäinen päätös, jonka mukaan karkauspäivä oli jätetty sinä vuonna kokonaan pitämättä. Niinpä Ruotsi oli saanut ikioman ajanlaskunsa, joka poikkesi toisaalta esimerkiksi naapurimaan Venäjän juliaanisesta kalenterista yhdellä päivällä ja toisaalta katolisten maiden gregoriaanisesta kalenterista kymmenellä päivällä.

Ennen pitkää oman ajanlaskun mielettömyys kuitenkin tajuttiin ja palattiin alkuperäiseen juliaaniseen kalenteriin. Niinpä vuonna 1712 otettiin käyttöön kaksi karkauspäivää, joten sen vuoden helmikuussa oli poikkeuksellisesti 30 päivää. Vasta vuonna 1753 Ruotsissa siirryttiin juliaaniseen ns. parannettuun gregoriaaniseen kalenteriin.

Kuten viisasta onkin, Siukonen ei lähde normalisoimaan päivämääriä nykykäytännön mukaisiksi, vaan ilmoittaa ne siinä muodossa kuin ne esiintyvät alkuperäisdokumenteissa. Koska tarina liikkuu eri kalentereita noudattaneissa maissa, on kuitenkin syytä pitää päivämääräerot mielessä.

Viidennen luvun alussa Siukonen on laskenut päivämäärät oikein, mutta vahingoksi kronologia heittää vuodelle: Joulukuun 16. päivänä 1737 Christian Wolff tarkkailee Marburgissa näkynyttä komeaa revontuli-ilmiötä ”samaaan aikaan kun Maupertuisin retkikunta valmiste-

li tärkeää mittausta Ylitorniolla”. Tässä on satunut ajatusvirhe. Maupertuis oli näet silloin jo palannut Pariisiin. Tosin hänkin tarkkaili reونتulia, mutta se tapahtui edellisenä talvena joulukuussa 1736.

Maupertuis’n Lapin-matkaa kuvatessaan Siukonen sivuaa minunkin viimeaikaisia kirjoituksiani. Heitänpä kysymyksen: Kun Voltaire eräässä pilkkarunossaan (josta Siukonen on suomentanut otteen) ironisoi ”kolmen kruunun” maassa käyneitä ”uusien argonautteja”, mahattaako tässä piillä viittaus Maupertuis’n ja Celsiusuksen kiinnostuksesta salaperäiseen Käymäjärven kiveen ja heidän siitä turhaan etsimiinsä Ruotsin kolmeen kruunuun, joista Hadorph ja Peringer olivat laatineet piirroksen vuonna 1687? (Pekonen 2005, ks. erityisesti kuvaliite.) Voltairen romaanin *Candide* filosofi Panglossissa ”monet ovat nähneet leibnizilais-wolffilaisen maailmankatsomuksen kiteytymän”, Siukonen toteaa. Niin ovat, mutta Ivar Ekeland (2004) on äskettäin ehdottanut, että Panglossin esikuva olisikin Maupertuis (vrt. Pekonen 2004).

Kirjan ulkoasu on tyylikäs, ja lähdeviitteet on pantu huolellisesti paikoilleen. Tekstiin on kuitenkin jäänyt melko paljon painovirheitä. Ne eivät suuresti häiritse lukemista, mutta painovirhekin muuttuu asiavirheeksi, kun se sattuu vuosilukuun. Huomautettakoon siis, että Ruotsin kuninkaan Fredrik I:n oikea syntymävuosi

on 1676 (ei 1616) ja Fontenellen kuolinvuosi on 1757 (ei 1754).

Lukuelämyksen parantamiseksi kirjaan sisältyvät runot olisi voinut suomentaa mitallisesti, koska kirjan tyyli muutenkin on kauno-kirjallisen huoliteltua.

Onkohan Siukonen lukenut Nilénin (1983) perustutkimuksen ruotsalaisten akateemisesta peregrinaatiosta? Sitä ei mainita lähdeluettelossa.

Kirjoittaja on Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen matematiikan dosentti.

KIRJALLISUUTTA

Ekeland, Ivar (2004): *Paras mahdollisista maailmoista. Matematiikka ja kohtalo*. Suom. S. Maaranen, esipuhe O. Pekonen, Art House, Helsinki.

Nilén, Lars (1983): *Peregrinatio academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet*. Bibliotheca historica Lundensis, Lund.

Pekonen, Osmo (2004): ”Maupertuis ja pienimmän vaikutuksen periaate”. *Tieteessä tapahtuu* 3/2004, ss. 15-19.

Pekonen, Osmo (2005): ”Käymäjärven merkillinen kivi”. *Tieteessä tapahtuu* 1/2005, ss. 24-27. Katso myös kuvaliite: <http://www.tieteessatapahtuu.fi/0105/pekonen/>

Vallinkoski, Jorma (1947): ”Juhana Welin, wolffilainen filosofi ja seikkailija”. *Historiallinen arkisto* 52.